

Boshlang'ich sinf o'qish darslarining maqsad, vazifalari

Qutlimuratova Dinora Ravshanbek qizi.

UrDU 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada o'qish darslarining maqsadi va vazifalari haqida so'z boradi. Talabalar egallashlari kerak bo'lgan malakalar qayd etiladi.

Kalit so'zlar: o'qish darslari, o'quvchi, topshiriq, bilim, malaka, malaka.

O'zbekistonning kelajagini buyuk davlat darajasiga ko'taradigan ijodkor shaxsni yaratishda boshlang'ich ta'lim poydevor vazifasini bajaradi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy maqsadi – o'quvchilarning bilimli, va fikrlash doirasi keng bo'lishini ta'minlash. Ularning ma'lumotlarini tahlil qilib, keng miqyosda foydalanilishiga erishish. Bolaning ongi va tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlang'ich sinflarda o'qituvchining mahorati, uning zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga mohirona tadbiq eta olishi, ilg'or pedagogik tajribalardan mohirona foydalana olishi, ta'lim berishning yangi-yangi usullarni ishlashi juda muhim ahamiyat kasb etadi. 2020-yil 23-sentabrdagi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunning 9-moddasi I–IV sinflarni o'qitishga bag'ishlangan.¹ 1997-yil 6-oktabrdagi «O'zbekiston Respublikasida kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning 3.3.1 bandida uzlusiz ta'limni rivojlantirishda I-IV sinflarda o'qitishni tashkil qilishning rejalari ko'rsatilgan. Maktab ta'limi oldiga qo'yilgan tamoyil, yangi maqsadlarning qo'yilishi matematika o'qitish mazmunining tubdan o'zgarishiga olib kelmoqda. Biz uchun o'z dolzarbligi va ahamiyatini yo'qotmaydigan yana bir masala, bu-farzandlarimizni mustqail fkri, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash vazifasidir.²

Boshlang'ich sinf "O'qish kitobi" darsliklariga kiritilgan muayyan mavzular o'quvchilarni badiiy adabiyotning sehrli olamiga olib kirishi, dunyoqarashlarini milliy istiqloq mafkurasi asosida to'g'ri shakllantirishga qaratilishi bilan belgilanadi. Shunga ko'ra, o'qish darslarining yetakchi xususiyati o'quvchilarning savodxonligini ta'minlash bilan birga, o'quvchilarni milliy mafkura asosida yuksak axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga qaratiladi. Boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida o'rganiladigan asarlarning mavzu doirasi ancha keng bo'lib, ular ona tabiat, yil fasllari, xalq og'zaki ijodi, mehnatga muhabbat, asosiy bayram sanalari, milliy istiqloq va ma'naviyat kabi umumiy mavzular doirasida birlashtirilgan.

¹ O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni 9-modda, 4-bet

² Sh.Mirziyoyev "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz", Toshkent "O'zbekiston" 2016-y. 103-bet

Boshlang'ich sinflarning o'qish darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Negaki, uning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshqa predmetlar ta'limini o'qish ta'limisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

O'quvchi matnni to'g'ri, tez, tushunib o'qish, mazmunini o'zlashtirish bilan ilk bor o'qish darslarida yuzlashadi. O'qish darslari orqali o'quvchilarning Davlat ta'lim standarti (DTS) talablari bo'yicha o'zlashtirishlari ko'zda tutilgan o'quv-biluv ko'nikma-malakalari hamda bilimlarni egallashlariga yo'l ochiladi. Aynan o'qish ta'limida insonning, avvalo, o'zligini, qolaversa olamni anglashga bo'lgan intilishlariga turtki beriladi. Shu maqsadda "O'qish kitobi" darsliklariga ona tabiat, atrofimizni o'rab turgan olam, Vatanimiz tarixi va bugungi qiyofasi, kattalar va bolalar hayoti, mehnatsevarlik, istiqloq va milliy-ma'naviy qadriyatlar, xalqlar do'stligi va tinchlik kabi turli mavzular bo'yicha atroflicha tushunchalar berishga mo'ljallangan badiiy, axloqiy-ta'limiy, ilmiy ommabop asarlar kiritiladi.³

O'qish (1-4-sinf) fanini o'qitishning asosiy vazifasi:

-o'quvchilarning og'zaki nutqi adabiy til me'yorlari asosida shakllanishi va rivojlanishini ta'minlash, nutqiy kompetensiyani o'stirish;

-yozma nutqda yuksak savodxonlik, adabiy til me'yorlariga rioya etish, uslubiy rang-baranglikdan foydalana olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish hamda dastlab tanish, keyin notanish matn ifodali o'qitilib, o'quvchidagi ko'nikma, malaka aniqlanadi. Shuningdek, miqdoriy ko'rsatkich - o'qish tezligi, ongli va ravon o'qish, bit daqiqada nechta so'z o'qiy olishi ham belgilanadi.

3- va 4-sinflar o'qish dasturida mavzular ko'lami ancha kengayadi. Bu sinflarda o'qish darslarining kattagina qismi asami o'qish va matn ustida ishlashga qaratiladi. Darsda o'quvchilarning faolligini oshiradigan, tasavvurlarini boyitadigan usullardan foydalanish, asarlarni janr mazmunidan kelib chiqib, rollarga bo'lib o'qish, qahramonlar nomidan qayta hikoya qilish, qahramonning taqdiri haqidagi hikoyani davom ettirish, qiziqarli mavzularda og'zaki hikoya tuzdirish kabi ijobiy topshiriqlardan foydalanish kabi ishlar amalga oshiriladi.⁴ Sinfda o'qish darslari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. O'qish malakasini takomillashtirish. O'quvchilarda yaxshi o'qish sifatlari: to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish.

³K.Qosimova va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent "NOSIR" nashriyoti 2009. 67-bet

⁴ O'.Asqarova,D.Muminova.O'qish darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar.Namangan:2019-y.10-bet.

2. Bolalarda kitobga muhabbat uyg'otish, kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimni olishga, ya'ni kitob bilan ishlashni biladigan, chuqur fikrlovchi, sermulohaza kitobxonlarni yetishtirish.

3. O'quvchilarning tevarak-atrof, borliq haqidagi [bilimlarini kengaytirish](#), dunyoqarash elementlarini shakllantirish.

4. O'quvchilarni axloqiy-estetik va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash.

5. O'quvchilarning nutqini va tafakkurini o'stirish.

6. Adabiy tasavvur elementlarini shakllantirish.

Bu vazifalarni bajarishning aniq yo'li bo'lishi zarur. Yaxshi o'qish malakalarining sifatlari va ularni takomillashtirish yo'llari. Yaxshi o'qish malakalarining sifatlariga to'g'ri, tez, ongli va ifodali o'qish kiradi va ular o'qish darslarida o'zaro bog'liq holda takomillashtiriladi, bu to'rt o'qish sifati bir-biri bilan uzviy bog'liq. Ongli o'qish asosiy hisoblanadi, chunki o'quvchi o'zi o'qisa-yu, o'qiganini anglamasa, bunday o'qish talabga javob bermaydi, o'qiganini tushunmaslikka olib keladi. To'g'ri o'qish ongli o'qishga xizmat qiladi. Tez, to'g'ri, ongli o'qish ifodali o'qishning asosi hisoblanadi. Yaxshi o'qish sifatlarini egallash maktabda barcha fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishning sharti hisoblanadi. O'qish malakasi murakkab malaka bo'lib, uning shakllanish jarayonini metodist T.G.Egorov 3bosqichgabo'ladi:

1. Analitik bosqich (o'qish). Savod o'rgatish jarayoniga to'g'ri keladi. Unda bolalarda so'zlarni bo'g'inlab o'qish malakasi shakllantiriladi.

2. Sintetik bosqich (o'qish). Bu bosqichda so'zni sidirg'a o'qish malakasi shakllantiriladi. Bunda so'zni ko'rish bilan uning tovush tomoni idrok qilinadi. So'zning talaffuzi bilan ma'nosini anglash mos keladi. Sidirg'a o'qishga asosan o'quvchilar 3-sinfda o'tadilar.

3. Avtomatlashgan o'qish. Bu o'qishda o'quvchi-kitobxon so'zning bosh qismiga qarab o'qib ketaveradi. O'qishning keyingi yillariga to'g'ri keladi. 4-sinfda ba'zi o'quvchilar o'qishi avtomatlashadi.

O'qish darslari shunday tashkil qilinishi kerakki, mazmunini tahlil qilish yaxshi o'qish malakalarini takomillashtirishga yo'naltirilsin. Yaxshi o'qish malakasining sifatlaridan biri to'g'ri o'qishdir. To'g'ri o'qishga bir nechta metodist olimlar ta'rif berganlar:

K.Qosimova: to'g'ri o'qish xato qilmasdan, yanglishmasdan o'qishdir. Shu ta'rifni kengaytirib: to'g'ri o'qish so'zning tovush-harf tarkibini, [grammatik shaklini buzmasdan](#), so'zdagi biror tovush yoki bo'g'inni tushirib qoldirmasdan, ortiqcha tovush yoki bo'g'in qo'shmasdan, harflarning o'rnini almashtirmasdan, so'zning urg'usiga rioya qilib o'qish to'g'ri o'qishdir.

M.Odilova,

T.Ashrapova: “Adabiy talaffuz normalariga qo‘yilgan barcha talablar to‘g‘ri o‘qish ko‘nikmasiga ham taalluqlidir”, deyishadi. Demak, ularning fikricha, materialni adabiy talaffuz normalariga rioya qilgan holda o‘qish **to‘g‘ri o‘qish** deyiladi. Rus metodisti Yakovleva: “To‘g‘ri o‘qish bu materialni tovush tomonidan xatosiz va bir tekisda ravon nusxa ko‘chirishdir”. Har 3 ta ta‘rifning mohiyati bir xil. Ya‘ni to‘g‘ri o‘qish so‘zning tovush tarkibini grammatik shaklini buzmasdan, adabiy-orfoepik talaffuz normalari asosida o‘qishdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari to‘g‘ri talaffuz bilan matn ma‘nosini puxta sintez qilishga qiynaladilar. O‘qish ko‘nikmalarini takomillashtirish uchun asar ustida ishlashni o‘qitish bilan birga amalga oshirish zarur.⁵

O‘qish darslarini davlat talablari asosida hayotiy tajribalarga, kuzatishlarga suyanib, hayotga bog‘lab o‘tishi uning ta‘sirchanligi ongli idrok etishlarini ta‘minlaydi. O‘qish va nutq o‘stirishning ta‘limiy - tarbiyaviy maqsadlari, sinflar bo‘yicha o‘qish mazmunini o‘qish ko‘nikmalarining og‘zaki va yozma nutqlarini rivojlantirish usullarini, o‘qish mashg‘ulotlarining yozma nutq bilan bog‘lanish kabi masalalar aniq kiritilgan. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish darslari yuqori sinflardagi o‘zbek adabiyoti, tarix, geografiya, biologiya va boshqa fanlarni o‘zlashtirish uchun dastlabki asosni yaratadi. Shuning uchun boshlang‘ich sinflardagi o‘qish darslariga jiddiy e‘tibor talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. Sh.Mirziyoyev “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”, Toshkent “O‘zbekiston” 2016-y.
3. K.Qosimova va boshqalar. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent “NOSIR” nashriyoti 2009.
4. O‘.Asqarova, D.Muminova. O‘qish darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Namangan: 2019-y

⁵ K.Qosimova va boshqalar. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent “NOSIR” nashriyoti 2009. 75-bet